

I. Del mercat comú al pla de reconstrucció postpandèmia: un recorregut pel desballastament neoliberal a la Unió Europea

Albert Noguera Fernández
Universitat de València

Durant les últimes dècades, la Unió Europea (UE) s'ha conformat en el principal instrument del capital financer per procedir al desmuntatge dels projectes constitucionals estatals garantistes de drets socials i democràtics construïts en el segle XX. En concret, des dels anys 70, en endavant, cadascuna de les crisis econòmiques mundials han estat aprofitades per les institucions europees per portar a terme una recomposició estructural de les relacions de classe en favor del Capital, la qual cosa ha permès, a aquest últim, compensar la reducció dels beneficis econòmics ocasionats per la crisi per via de la desposseïció de drets al ciutadans i l'apropiació de la riquesa social. Ubicats en aquest escenari de desballestament neoliberal de l'Estat social, el present text analitzarà, per una banda, el que anomena els tres grans moments de reforma del Dret de la UE. Reformes fetes amb l'objectiu d'acoblar l'estructura estatal i jurídica de les nostres societats a les necessitats històriques concretes del Capital per sortir de la corresponent crisi econòmica del moment i poder tornar a generar una nova fase d'acumulació privada de riquesa. I per altra banda, es detindrà en veure les conseqüències que des del punt de vista de l'explotació i precarització de les nostres vides, tindrà la transformació cultural impulsada per l'última o tercera gran reforma del Dret de la UE, gestada arran de la crisi ocasionada pel COVID-19.

L'economia capitalista no podria existir ni sobreviure a les seves crisis periòdiques sense institucions polítiques que actuen com a estructures d'intervenció i organització juridicopolítica del procés d'acumulació. En aquest sentit, la Unió Europea (UE) s'ha conformat, des de fa dècades, en el principal instrument dels grans capitals europeus per portar a terme, a l'interior dels Estats membres, les reformes de Dret funcionals a les seves necessitats de supervivència i acumulació de beneficis.

El present treball analitza, en primer lloc, l'estreta relació entre capitalisme i institucions polítiques en les diferents fases de la seva evolució. Per procedir, en segon lloc, a veure el paper que ha jugat la UE com a mode de regulació generació de desigualtat al servei dels interessos dels grans capitals.

Aquest paper, la UE l'ha portat a terme a través del que anomenarem les tres grans adaptacions del Dret de la UE, cada una d'elles destinada a acoblar l'estructura estatal i jurídica de les nostres societats a l'estratègia del Capital per sortir de les grans crisis econòmiques mundials de les últimes dècades i poder tornar a crear noves etapes d'acumulació.

Per acabar, el text es deté en veure les conseqüències que des del punt de vista de l'explotació i precarització de les nostres vides, tindrà la transformació cultural impulsada per l'última o tercera gran adaptació del Dret de la UE, arran de la crisi ocasionada per la COVID-19.

La relació entre capitalisme i institucions polítiques

Durant les últimes dècades del segle XX, els teòrics de l'anomenada escola de la regulació (Aglietta, 1979; Lipietz, 1986; Boyer, 1992) reflexionaren al voltant de la relació entre capitalisme i institucions polítiques.

Els teòrics d'aquesta escola s'oposen a l'ideal liberal clàssic segons el qual el mercat es regula per ell sol, essent capaç de resoldre, mitjançant la llei de l'oferta i la demanda i sense necessitat d'intervenció estatal, totes les qüestions bàsiques de l'economia. En contraposició, sostenen que el capitalisme és un sistema socioeconòmic el funcionament del qual genera, inevitablement, un conjunt de conflictes i contradiccions que n'obstaculitzen el seu desenvolupament. El capitalisme té sempre tendència cap a la inestabilitat, el conflicte i la crisi. Precisament per això, aquest necessita, mitjançant la intervenció política, crear un dúctil entramat institucional-normatiu-ideològic-subjectiu capaç de contrarestar aquesta tendència i poder generar períodes de creixement amb estabilitat.

Perquè la reproducció ampliada de capital es pugui donar i funcionar regularment s'ha requerit, històricament, tot un conjunt de condicions politicojurídiques. Per exemple: perquè un empresari pugui obtenir excedent per reinvertir són necessàries polítiques macroeconòmiques que assegurin una demanda suficient perquè la quantitat cada vegada major de mercaderies produïdes es pugui vendre; Perquè un capitalista pugui reinvertir part de l'excedent a millorar els mitjans de producció és necessari que existeixi una estructuració del

sistema productiu que assegurí que un altre capitalista fabriqui la maquinària necessària per al primer; O, per a aconseguir més i millor capacitada força de treball que permetin augmentar la producció és necessari que s'hagin creat escoles i universitats per a la formació dels futurs treballadors. En conseqüència, la reproducció ampliada no es pot donar de manera espontània, sinó que necessita, per a poder funcionar, de circumstàncies econòmiques però també circumstàncies polítiques que garanteixin les condicions necessàries per a la seva reproducció. És a dir, d'intervenció de les institucions polítiques o dit d'una altra manera, d'un acoblament entre capitalisme i Estat.

Els conceptes bàsics que l'escola de la regulació utilitza per a descriure aquesta indissoluble relació entre capitalisme i institucions polítiques són: règim d'acumulació i mode de regulació. El règim d'acumulació es refereix a les dinàmiques econòmiques constitutives de cadascuna de les fases internes del capitalisme. El mode de regulació és la forma estatal, jurídica, social i ideològica que, en una època històrica concreta, organitza i assegura la reproducció del procés d'acumulació del capital. En resum, el que ve a dir és que a cada règim d'acumulació, és a dir, fase del capitalisme, li correspon un mode de regulació particular, és a dir, una forma estatal-jurídica-ideològica concreta, que acoblada funcionalment amb el primer sosté i garanteix la seva reproducció donant lloc a un model de creixement històric.

Tenint en compte que el capitalisme és un sistema canviant amb transformacions històriques contínues en les seves dinàmiques d'acumulació, quan fruit d'aquestes transformacions es produeix la distorsió entre els canvis desencadenats pel capitalisme i la impotència de les institucions político-jurídiques existents per constituir un marc de regulació macroeconòmic adequat per aquests, s'entra en una crisi. En aquest moment, calen reformes en la naturalesa de l'Estat, l'ordenament jurídic, el règim internacional, l'estructura social, el sistema de competència, etc. destinades a constituir un nou mode de regulació funcional al nou règim d'acumulació històric. Aquest nou acoblament permet iniciar una nova fase de creixement, que estarà vigent fins que desenvolupi la seva pròpia crisi, i així successivament.

Les transformacions del capitalisme i el mode de regulació neoliberal a Europa

La crisi del petroli del 1973 inicià un període de recessió econòmica mundial que va transformar radicalment els processos d'acumulació del Capital. El nou model neoliberal que sorgeix a finals dels 70- inicis dels 80 del segle XX i del qual la victòria electoral de Margaret Thatcher a Anglaterra el 1979 i Ronald Reagan als Estats Units el 1981 en són els moments simbòlics d'inici, va acompanyat, en paral·lel, d'un canvi del mode de regulació que desmunta l'equilibri entre acumulació de capital i drets socials i democràtics de l'època fordista, imposant noves estructures jurídico-estatals de despulpa o desposseïció. El principal instrument polític a través del qual s'ha portat a terme aquest canvi

del mode de regulació dels nostres Estats funcional a les noves necessitats del Capital en el marc del nou règim d'acumulació, ha estat la UE. A això és el que anomenem el desballestament neoliberal.

Des dels seus inicis fins avui, aquest desballestament neoliberal ha passat per diferents fases, crisis i reformes en els modes de regulació. En concret, podem identificar tres grans adaptacions del Dret de la UE, cada una d'elles destinada a acoblar l'estructura estatal i jurídica de les nostres societats a l'estratègia del Capital per sortir de les grans crisis econòmiques mundials de les últimes dècades i poder tornar a crear noves etapes d'acumulació.

CRISI ECONÒMICA MUNDIAL	GRANS TRANSFORMACIONS DEL DRET DE LA UE
Crisi del petroli de 1973	1a Gran adaptació del Dret de la UE (dècades 1980-1990).
Crisi financera de 2007-2008	2a Gran adaptació del Dret de la UE (2010-2015)
Crisi econòmica del COVID-19 de 2020	3a Gran adaptació del Dret de la UE (2020)

Taula. Crisi del petroli de 1973 i primera gran adaptació del Dret de la UE: el Mercat comú, el Tractat de Maastricht i la creació de l'euro

La globalització o mundialització és un terme introduït els anys 80 a les escoles d'administració d'empreses dels Estats Units. Després el concepte serà promocionat per consultors de negocis i empreses connectades a aquestes escoles, així com organismes internacionals com el Banc Mundial (BM), el Fons Monetari Internacional (FMI) o l'OCDE, fins que s'estén per diverses publicacions econòmiques i financeres i acaba popularitzant-se. De manera general, definim la globalització com aquella nova fase en la qual les dinàmiques d'inversió i acumulació es donen més enllà de l'Estat-nació, produint-se una integració internacional dels processos productius i de treball.

L'origen d'aquest procés el trobem als anys 80. Una de les principals maneres que els grans capitals van trobar per deixar enrere la crisi econòmica mundial dels anys 70, iniciada amb la crisi del petroli de 1973, i tornar a iniciar una etapa d'acumulació, va ser a través del que s'ha anomenat un doble desplaçament del capital (Piqueras, 2009: 223-270):

Per una banda, un desplaçament territorial del Capital cap a països del sud, passant a comprar empreses, invertir i desplaçar la producció cap a perifèries amb possibilitats de rendibilitzar inversions en major grau gràcies a la possibilitat de produir en règim de semi-esclavitud, sense condicions mediambientals, etc. Aquest fenomen conegut com a deslocalització del capital, donà lloc a l'auge de les empreses transnacionals.

I, per altra banda, un desplaçament del capital, als països del nord, cap a noves línies de producció. El desplaçament de la producció cap als països de la perifèria obligà a una reconversió, al centre, cap a nous sectors, amb alta tecnologia al centre-nord d'Europa (software, auge de les empreses puntcom,

etc.) i sector terciari al sud d'Europa. La qual cosa suposà un augment desmesurat de l'atur.

Això va donar origen, des de la meitat de la dècada dels 80 i dècada dels 90, a una expansió del capitalisme en la totalitat de l'espai terrestre creant un únic sistema-món globalitzat en què predomina la lògica capitalista i les seves relacions socials.

Aquestes transformacions en les dinàmiques d'acumulació del capital necessitaven, per poder operar, anar acompanyades de reformes en els modes de regulació dels Estats. La UE va ser l'encarregada d'iniciar la reestructuració del marc jurídic-estatal funcional a les noves necessitats del capital.

El primer gran pas per l'adaptació de l'estructura jurídic-estatal al nou model globalitzat podem ubicar-lo en l'entrada en vigor, el 1987, de l'Acta Única Europea (AUE), tractat que basant-se en el document "*Europa 1990. Un programa d'acció*", va revisar el tractat constitutiu de la llavors denominada Comunitat Econòmica Europea (CEE) amb l'objectiu d'establir el suport jurídic per la implantació del mercat únic o mercat interior per 1993. El mercat únic proposava l'eliminació, per aquest horitzó temporal, de totes les traves internes a la lliure circulació de mercaderies, serveis, capitals i persones. Aquest esquema va aprofundir-se encara més tres anys després de l'AUE amb la presentació de l'Informe Delors el 1989. Aquest informe es va caracteritzar perquè, des d'aquest moment, la política econòmica de la Comunitat Europea ja no només es centra en el pla supranacional sinó que comença a intervenir, amb força, en la política econòmica interna dels Estats, sobretot en matèria monetària i fiscal. L'objectiu era que cap govern pogués aplicar polítiques no neoliberalistes. Els tres principals objectius que, d'acord amb l'informe, havien de complir els Estats membres abans de 1993, eren (Durán, 1996; Etxezarreta, 2002):

- Liberalitzar els moviments de capitals, el 1990. És a dir, deixar de regular les transaccions en diners entre països.
- Prohibició dels governs de recórrer als seus Bancs Centrals per obtenir diners amb el que finançar la despesa pública prestada, fins aquell moment, en condicions favorables. A partir de l'informe Delors, si els governs necessitaven diners, havien de recórrer al mercat com qualsevol altre sol·licitant de crèdit. Això té un doble efecte beneficiós pel capital: si l'Estat vol fer despesa pública, ha de pagar un interès al capital per finançar-l'hi i, al costar-li més els diners, el nivell d'inversió pública disminueix obrint-se espai per a la inversió privada en molts serveis fins ara únicament públics.
- Compromís estatal de donar la independència als seus Bancs Centrals. Aquests eren institucions públiques que, segons la política del govern de torn, controlaven la quantitat de moneda procurant complir els objectius de política econòmica, principalment, en dos aspectes: el control de preus i la consecució de la plena ocupació. Ara, l'informe Delors proposava que els bancs centrals es convertissin en institucions independents dels governs o qualsevol altra autoritat, l'únic objectiu dels quals fos controlar que els preus no pugessin, abandonant, per tant, l'objectiu de la plena ocupació. Per què el manteniment dels preus? Els grans propietaris de capitals que inverteixen

grans sumes de diners en el món sencer han de convertir els seus dòlars en la moneda dels països on acudeixen per poder operar en aquests. Si, en aquests països, els preus pugen, les monedes perden valor, amb la qual cosa si els capitals volen marxar del país i tornar a recuperar la moneda d'origen perden diners per la diferència de canvi. I, tenint en compte que els grans capitals inverteixen a curt termini i entren i surten ràpid dels països, volen que els preus no pugin.

Una vegada fet realitat el mercat comú a Europa, els dirigents europeus començaren a preocupar-se pels aspectes monetaris. Resulta evident que cap comunitat econòmica pot constituir-se sense una certa estabilitat entre les monedes dels seus Estats membres. El pas decisiu en aquest aspecte tingué lloc el 7 de febrer de 1992 amb la firma dels caps d'Estat i de govern del Tractat de la UE (TUE), més conegut com a tractat de Maastricht, i que constitueix una extensa reforma del dret europeu després de l'AUE. Aquest suposa el canvi de nom de la CEE per UE i és el tractat a partir del qual s'avança cap a l'establiment de la moneda única. De les reformes introduïdes per aquest tractat podem destacar-ne dues (Etxezarreta, 2002):

- Conformar la decisió de fer desaparèixer totes les monedes dels països membres i la implementació de l'euro per 1999, el qual tindria la seva expansió general a la ciutadania l'1 de gener de 2002. Justificant-se en la preocupació que la moneda única havia de ser forta i, per tant, que totes les economies dels països participants de la unió econòmica i monetària havien d'estar sanejades, la UE va establir dures condicions a aquells països que volguessin incorporar-s'hi. Es tractà de les denominades condicions de convergència segons les quals el dèficit dels Estats no podia ser superior al 3% PIB i havia de tendir al dèficit 0. Això limitava, enormement, les possibilitats dels governs d'aplicar polítiques públiques actives i obligava a iniciar processos de privatització per recuperar diners⁶.
- La constitució del banc Central Europeu (BCE) com a nova institució amb plena independència de qualsevol autoritat o mecanisme polític de control i amb l'únic objectiu de controlar el nivell de preus o inflació, objectiu prioritari de la política neoliberal. Com que, a la pràctica, la moneda única suposà la desaparició dels bancs centrals dels països membres de la unió econòmica i monetària, tota la política monetària queda ara en mans, exclusivament, del BCE.

6. Entre 1991 i 1996 es produeix a Espanya la segona onada de privatitzacions. La naturalesa de les privatitzacions d'aquesta segona etapa és diferent que de la de les primeres portades a terme entre 1985 i 1990. Si en el primer moment es privatitzà per millorar la competitivitat de l'empresa pública i, subsidiàriament, per no tenir-hi que aportar recursos públics en el futur, a partir de 1992 es privatitza per obtenir recursos amb els que reduir el dèficit de l'Estat i complir els criteris de convergència imposats per la UE. El 1995 es va aprovar la Llei d'Alienació de Participacions d'Empreses. Durant aquest període es privatitzen, parcialment o totalment, empreses com Telefónica, Repsol, Argentaria, Enagas, Endesa, Indra, Ence, Auxini o les empreses d'alimentació pertanyents a Tabacalera (Carcasa, Artiach, Marbú y R.B. Portugal) (Valdivieso, 2001: 70-71).

L'inici de la disciplina econòmica sobre els Estats membres de l'euro imposada pels criteris de convergència, va consolidar-se amb l'aprovació del Pacte d'Estabilitat i Creixement de Dublín el 1996, encarregat d'endurir la disciplina i el control de dèficit públic sobre els Estats. Així mateix, un dels objectius de la UE en aquests moments va passar a ser, també, la seva ampliació als països de l'est per tal de conformar una àrea de mercat que inclogués tot el continent europeu, excepte Rússia. El fet de que la majoria d'aquests països fossin més pobres va plantejar el debat sobre com portar a terme la seva integració. En aquest sentit, el Tractat de Niça (2001) va ser l'encarregat de reformar l'estructura institucional de la UE per adaptar-la als canvis que plantejava l'ampliació, el 2004, cap a 10 nous països (República Txeca, Xipre, Eslovàquia, Eslovènia, Estònia, Hongria, Letònia, Lituània, Malta i Polònia) i 75 milions d'habitants més, passant a conformar-se una UE de 25 Estats⁷.

Aquesta primera gran adaptació del Dret de la UE va permetre establir un mode de regulació adequat i funcional al nou règim d'acumulació del capital estructurat al voltant de la globalització.

Crisi financera de 2007-2008 i segona gran adaptació del Dret de la UE: l'austeritat i els mecanismes de governança econòmica europea

Si bé el doble desplaçament del capital i el mode de regulació que l'acompanyà descrit anteriorment va tenir dures conseqüències socials, va generar cert creixement econòmic durant la dècada dels 90 del segle XX. No obstant això, els anys 1999-2000 tingué lloc una nova crisi econòmica mundial. Els motius d'aquesta foren diversos.

Per una banda, el crack borsari de les empreses puntcom. Davant la impossibilitat, fruit de les reformes neoliberals de la dècada dels 80, d'accedir a posicions a l'administració de l'Estat (universitats, càrrecs tècnics, etc.), molts joves amb formació universitària van trobar, durant la dècada dels 90, en la puntcommania la forma de poder invertir les seves competències, coneixements i creativitat trobant en el mercat borsari els recursos per crear una empresa. Això no obstant, la puntcommania estava dominada per una ideologia fanàtica d'optimisme liberal que va fer als treballadors cognitius subordinats i dependents del capital financer. Això va fer que amb el crack borsari de les empreses puntcom l'any 2000, el mercat va ser conquistat pels monopolis del software, de la telefonia, del *entertainment* i de la publicitat, i l'exèrcit d'autoempresaris i microcapitalistes de risc va ser saquejat i dissolt (Berardi, 2005: 62), conformant-se com una nova classe social al que alguns van anomenar com a *cognitariat* (Hardt i Negri, 2004; Moulier-Boutang, 2007).

7. El 2007 s'incorporà també Romania i Bulgària. L'1 de juliol de 2013 ho va fer Croàcia, conformant la UE dels 28.

I, d'altra banda, l'expansió global de les empreses transnacionals durant la dècada dels 80 i 90 va portar, a inicis del 2000, a un problema per al Capital: l'esgotament a l'economia global dels espais de reinversió rendible de l'excedent produït. Perquè el procés d'acumulació ampliada capitalista funcioni cal aconseguir oportunitats de reinversió rendible per a part de l'excedent produït, almenys, diuen els experts i atenint-se a la taxa de creixement mitjana de les últimes dècades, d'un 3% del mateix (Piqueras, 2014: 142). Això es va fent, tanmateix, cada vegada més difícil segons augmenta exponencialment l'excedent i alhora, s'esgota l'espai d'expansió i els recursos naturals. Així, si el 1950 aquesta expansió suposava reinvertir amb esperança de rendibilitat uns 150 mil milions de dòlars i el 1973 uns 420 mil milions de dòlars, el 2009 era necessari trobar oportunitats rendibles d'inversió global per a 1,6 milions de milions de dòlars (Piqueras, 2014: 142). El problema amb el qual es troba el Capital és que ja no hi ha espais a l'economia global per a noves reubicacions espacials que permetin absorbir aquesta quantitat de capital excedent cada vegada major, ni línies de producció ni recursos per a protagonitzar una expansió d'aquesta grandària.

La solució a això va ser la reinversió de tot l'excedent sobre-acumulat fora de la producció en el sector financer-especulatiu, la qual cosa es coneix com la financerització de l'economia. El sector financer deixa de tenir com a funció principal donar vida a l'economia productiva, com havia fet fins aquell moment, per a fer-se objecte d'inversió, guany i acumulació per si mateix a través de l'especulació.

Aquest procés de financerització fou possible fruit de totes les transformacions que, des de la dècada dels 70, s'havien produït en l'economia mundial. D'una banda, la caiguda, el 1971, del sistema de Bretton Woods i el pas a un règim de canvis flexibles, va incrementar les oscil·lacions de les taxes de canvi i va afavorir l'activitat especulativa a través de compra-venda de divises internacionals. D'altra banda, la desvaloració del dòlar a inicis dels 70 va fer que, aquells països, especialment de l'àrea OPEP, que gestionaven grans quantitats de dòlars (petrodòlars), dipositats en major part en bancs europeus (eurodòlars), els convertissin en instrument d'intermediació creditícia concedint crèdits als països en vies de desenvolupament, acabats de sortir del jou colonial o en fase de transformacions socials, produint-se un increment del deute dels països del sud. Així mateix, en la mateixa època, fins a 1979, la Reserva Federal nord-americana aposta per compensar les pèrdues d'ingressos fruit de l'inici de la crisi del model industrial fordista, mitjançant un gir monetarista de la seva política econòmica plasmat en un puixant paper especulatiu en el mercat de divises. A això cal sumar-hi, la informatització dels intercanvis borsaris i l'aparició, fruit d'aquesta, del mercat de productes derivats, productes que no tenen valor en si sinó valor que deriva d'un altre producte financer preexistent. Així com el desviament de l'estalvi de les economies domèstiques cap a fons de pensions i fons d'inversió, utilitzats pels bancs per a operar en els mercats financers i distribuint el risc financer privat sobre tota la col·lectivitat (Fumagalli, 2010: 49-57).

Conjuntament amb el crèdit privat, a països com Alemanya o França, l'especulació financera es va concentrar, principalment, en la concessió de crèdits a la banca dels països de la perifèria europea. Els bancs alemanys i francesos són, per exemple, els màxims creditors del sistema financer espanyol. Segons dades del Banc Internacional de Pagaments, el sistema Financer espanyol tenia a començaments de 2012 un total de 517.519 milions de dòlars en deutes pendents de pagar a altres bancs internacionals. La major part d'aquest deute estava contrreta amb els bancs alemanys (139.919 milions) i amb els francesos (115.261 milions), els qui posseïen conjuntament gairebé el 45% del deute total (Lucía et.al., 2013: 28).

La financerització de l'economia fou l'instrument que permeté generar una nova etapa de creixement econòmic durant la dècada dels 2000. Ara bé, l'esclat de la crisi financera de 2007-2008 i la impossibilitat, des de 2009, de països com Grècia, Portugal o Irlanda de sostenir el deute públic va disparar totes les alarmes dels grans capitals financers que van veure perillar els seus beneficis i va portar, davant el perill d'expansió de la crisi cap a nous països com Espanya o Itàlia, a la necessitat d'adoptar mesures urgents per a fer front a aquesta situació i garantir que els Estats poguessin i estiguessin obligats a pagar el deute que assegurés mantenir els ingressos de les grans entitats financeres.

Es produeix, doncs, en aquest moment, el que anomenem la segona gran adaptació del Dret de la UE, un conjunt de mesures jurídiques destinades a adaptar el mode de regulació al règim d'acumulació construït sobre el deute i l'especulació financera. Amb l'objectiu de garantir l'existència d'Estats o administracions públiques amb economies sanejades, element com hem dit fonamental i indispensable per a garantir la reproducció del règim d'acumulació basat en el pagament de deute al capital financer (bancs i entitats d'inversió) tant en el mercat primari com en el secundari, des del 2009 en endavant va aprovar-se un conjunt de reformes orientades a l'adopció de noves normes en el marc de l'eurozona que perseguissin tal objectiu, eliminant del tot qualsevol tret de sobirania econòmica estatal que pogués quedar. En aquest sentit, hem de referir-nos a dos tipus diferents de mesures, coincidents en el temps (Noguera, 2015):

- D'una banda, s'adoptaren reformes del govern econòmic de la UE utilitzant els mecanismes interns propis del Dret de la UE. Ens referim, bàsicament, a la modificació de l'art. 126⁸ del Tractat de Funcionament de la UE (TFUE)⁹ i

8. El nou article reproduceix literalment, en els seus apartats 1 a 14, l'art. III.184 del fracassat Tractat constitucional europeu de 2004, referent al dèficit públic i al procediment de supervisió, recomanacions i sancions per part de les institucions europees sobre els Estats que no compleixin amb els límits de dèficit establerts.

9. El TFUE és un dels quatre documents que configuren la constitució material de la UE, juntament amb el Tractat de la Unió Europea (TUE), el Tractat constitutiu de la Comunitat Europea de l'Energia Atòmica (Tractat Euratom) i la Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea (CDF) aprovada a Niça el 2000. El TFUE és, al costat del Tractat Euratom, el més antic dels tractats que fonamenten jurídicament l'actual UEó. Va ser signat a Roma en 1957 com a Tractat constitutiu de la Comunitat Econòmica Europea, i des de llavors ha sobreviscut amb diverses reformes i diferents denominacions: fins a 1992 Tractat CEE. De 1992 fins a 2009 Tractat constitutiu de la Comunitat Europea. I, des de l'entrada en vigor del Tractat de Lisboa, el 2009, fins avui, TFUE.

a l'adopció del Protocol núm. 12 de sobre el procediment aplicable en cas de dèficit excessiu¹⁰ i del "Six-pack"¹¹ que codifica el semestre europeu¹². Aquestes últimes 6 mesures (Six-pack) van ser complementades, el febrer de 2013, amb l'anomenat "Two-Pack"¹³. Es tracta de mesures que estableixen, explícitament, que els Estats membres no han de tenir dèficits públics excessius, atorgant per a això facultats a la Comissió i institucions europees per a procedir a la supervisió de l'evolució de la situació pressupostària i del nivell d'endeutament públic dels Estats membres, podent dictar recomanacions i establir sancions a aquells Estats que no compleixin amb els límits de dèficits fixats.

- I, per altra banda, s'han anat aprovant nous mecanismes de gestió de la crisi en el si dels països de la zona euro, mitjançant normes alienes al Dret de la UE, encara que estretament vinculades amb la UE. Aquests són, principalment, el Tractat d'Estabilitat, Coordinació i Governança en la Unió Econòmica i Monetària (TECG)¹⁴ i el Tractat constitutiu del Mecanisme Euro-

10. En ell s'especifica que els valors de referència esmentats en l'art. 126 TFUE seran el 3% referent a la proporció entre el dèficit públic previst o real i el producte interior brut a preus de mercat i el 60% referent a la proporció entre el deute públic i el producte interior brut a preus de mercat.

11. Al setembre de 2010 la Comissió va presentar sis propostes legislatives sobre governança econòmica, anomenades com a "Six-pack". Després del vot favorable del Parlament Europeu, el Consell va aprovar les sis normes que van entrar en vigor a la fi del 2011 inici del 2012. Es tracta, en resum, d'un paquet de mesures que persegueixen introduir mesures preventives d'alerta primerenca, de monitoratge permanent de la UE sobre totes les decisions econòmiques dels Estats membres i de correcció i sanció més fermes per a garantir la reducció dels desequilibris macroeconòmics i la sostenibilitat fiscal. Per a un estudi detallat de les sis normes, veure: Crespo, et. al., 2012.

12. El semestre europeu és un període de coordinació de les polítiques econòmiques i pressupostàries que se centra en els primers sis mesos de cada any i durant el qual els Estats membres ajusten les seves polítiques econòmiques i pressupostàries als objectius i normes fixats per la UE. Concretament, durant el semestre, s'estableix un calendari en el qual els Estats membres reben assessorament de la UE ("orientació") i posteriorment presenten els seus plans d'actuació ("Programes Nacionals de Reformes" i "Programes d'estabilitat o convergència") que s'avaluen per les institucions de la UE. Després de l'avaluació, els Estats membres reben recomanacions per separat ("recomanacions específiques per país") per a les seves polítiques pressupostàries i de reformes nacionals. En cas necessari, reben a més recomanacions encaminades a corregir els desequilibris macroeconòmics. L'objectiu és que els Estats membres tinguin en compte les recomanacions a l'hora de definir i presentar davant els parlaments nacionals el seu pressupost per a l'any següent. El primer semestre o cicle va tenir lloc el 2011 i des de llavors es realitza cada any. Sobre això, veure: Baeza, 2014: 8).

13. Aquest consta de dos reglaments [el Reglament (UE) núm. 472/2013, del Parlament Europeu i del Consell, de 21 de maig de 2013, sobre el reforçament de la supervisió econòmica i pressupostària dels Estats membres de la zona de l'euro l'estabilitat financera del qual experimenta o corre el risc d'experimentar greus dificultats (publicat en DOUE núm. 140 de 27 de maig de 2013); i el Reglament (UE) núm. 473/2013 del Parlament Europeu i del Consell, de 21 de maig de 2013, sobre disposicions comunes per al seguiment i l'avaluació dels projectes de plans pressupostaris i per a la correcció del dèficit excessiu dels Estats membres de la zona de l'euro (publicat en DOUE núm. 140 de 27 de Maig de 2013) destinats a augmentar o reforçar el seguiment i la vigilància pressupostària sobre els Estats membres de la zona de l'euro, establint, a partir de 2014, mecanismes de control pressupostari addicionals durant el període de temps intermedi entre els semestres europeus.

14. El TEGC va ser adoptat el 9 de desembre de 2011 per a entrar en vigor l'1 de gener de 2013. Encara que la intenció inicial era que el TEGC fos subscrit per tots els Estats membres instrumentant-se com un tractat de la UE que reformés els vigents (TEU, TFUE i TCEEA), la decisió de no ratificar-lo adoptada per do dels vint-i-set Estats membres (Regne Unit i República Txeca) va obligar a optar per una via alternativa, convertint-lo en un tractat subscrit per un grup d'Estats membres al marge del dret de la UE, encara que en

peu d'Estabilitat (MEDE), mecanisme que substitueix a la Facilitat Europea d'Estabilització Financera (FEEF) i el Mecanisme Europeu d'Estabilització Financera (MEEF).

El FEEF i MEEF creats el 2010, així com el MEDE que substitueix els anteriors el 2012, són organismes intergovernamentals integrats pels Estats la moneda dels quals és l'euro, que tenen per objectiu executar els anomenats "rescats" o, dit d'una altra manera, concedir préstecs de diners als Estats en dificultats econòmiques per poder fer front al pagament de deute durant el període necessari per aplicar un profund programa d'ajust destinat a corregir els seus "desequilibris". Els préstecs requereixen diverses condicions: una sol·licitud d'assistència d'un estat membre de l'eurozona, l'elaboració per part de l'anomenada "Troika" (Banc Central Europeu, Comissió Europea i Fons Monetari Internacional) d'un programa d'ajust econòmic per a implementar al país en qüestió com a condició per a rebre l'ajuda en forma de préstec, l'acceptació d'aquest programa per unanimitat en l'Eurogrup (ministres de finances de l'eurozona) i la signatura d'un memoràndum d'entesa entre el país i la UE, comproment-se al compliment del programa.

Entre 2010 i 2015 diversos països foren "rescatats" a través d'aquests instruments. Irlanda i Portugal van rebre, respectivament, 17,7 i 26 milions d'euros provinents del FEEF, ajudes que van ser complementades amb recursos procedents del MEEF i del FMI i, a més, en el cas d'Irlanda, amb préstecs bilaterals de Regne Unit, Dinamarca i Suècia. L'ajuda total atorgada a Irlanda i Portugal va ser, respectivament, de 85 i 78 milions d'euros. Per part seva, l'ajuda financera durant el primer rescat a Grècia va provenir de préstecs bilaterals per part dels països de la UEM i del FMI. En el seu segon rescat Grècia va rebre una ajuda de fins a 144,7 milions d'euros a través del FEEF. I en un tercer rescat, Grècia va rebre 86.000 milions d'euros a través del MEDE (Noguera, 2015).

el preàmbul del TEGC es manifesta explícitament que "l'objectiu dels caps d'Estat o de govern dels Estats membres de la zona de l'euro i d'altres Estats membres de la UE és incorporar al més aviat possible les disposicions del present tractat als tractats en els quals es fonamenta la UE", en un termini màxim de 5 anys. L'objectiu del TEGC és establir un pacte entre els Estats signants mitjançant el qual aquests adquireixen el compromís que la situació pressupostària de les seves administracions públiques serà d'equilibri o de superàvit [art. 3.1.a)]. Es considera que un Estat estarà en situació d'equilibri quan el seu dèficit estructural sigui inferior al 0,5% del PIB [art. 3.1.b)]. El calendari per a aconseguir aquest objectiu el proposarà la Comissió Europea prenent en consideració els riscos específics per a la sostenibilitat de cada país. Pel que fa al deute públic el TEGC manté el límit màxim del 60% del PIB de cada Estat membre, previst des de 1992 en el TUE. L'art. 4 del TEGC reitera les obligacions dels Estats membres de compliment del Protocol relatiu al procediment aplicable en cas de dèficit excessiu, així com del que es disposa en l'art. 2 del Reglament (CE) 1467/97, del Consell de 7 de juliol, modificat posteriorment. La novetat en matèria de deute públic consisteix en la introducció de l'obligació d'informació dels Estats membres dels seus plans d'emissió de Deute públic al Consell i a la Comissió, a fi de coordinar la planificació de les emissions. A pesar que hi ha parts del tractat que no s'apliquen a aquells països membres de la UE que no formen part de l'eurozona, aquestes disposicions que acabem d'assenyalar són aplicable per a tots els Estats signants.

Les conseqüències socials d'aquests mecanismes de governança econòmica europea destinats a imposar l'austeritat, és a dir, a assegurar que els Estats continuïn pagant el deute destinat a garantir la reproducció del règim d'acumulació del capital financer, són desastroses. En el cas espanyol, és especialment clar com la limitació del dèficit públic, constitucionalitzat per via de la reforma de 2011 de l'art. 135 de la Constitució, implica una reculada en la protecció dels drets socials i els serveis públics. El tractament jurídic que la Constitució espanyola (CE) atorga als drets socials fa que la seva garantia estigui estretament vinculada als pressupostos. A diferència d'altres constitucions que reconeixen els drets socials com a drets fonamentals, establint fortes garanties i mecanismes de protecció jurisdiccional dels mateixos independentment del pressupost, la CE parteix de la idea segons la qual els drets socials no són drets sinó que són un altre tipus de normes legals, concretament, garanties institucionals, principis o directrius per a guiar les polítiques socials, però no drets. La CE defineix els drets civils i polítics com a "drets fonamentals" (art. 15 a 29) i els drets socials com a "principis", situant-los dins del capítol tercer del Títol primer, "Principis rectors de la política social i econòmica" (art. 39 al 52). Aquesta idea de concebre als drets socials no com a drets sinó com a mers principis de les polítiques públiques, els configura com a principis de lliure disposició, depenent la seva garantia exclusivament de la voluntat i capacitat econòmica del govern o majoria parlamentària de torn, d'aquí l'estreta vinculació entre drets socials i pressupost que existeix a Espanya. Es veu de manera clara, llavors, com la limitació de dèficit públic accentua la regressió de drets socials i el desplaçament de la protecció de riscos des de l'Estat als particulars, fent créixer els fenòmens de pobresa i exclusió.

En el cas grec, durant el període 2010-2014 existeixen diversos pronunciaments de l'Organització Internacional del Treball (OIT)¹⁵ i del Comitè Europeu de Drets Socials (CEDS) posant de manifest com les reformes legislatives adoptades al país fruit de les obligacions imposades per les recomanacions de la UE en el marc de l'art. 126 TFUE i els semestres europeus, així com dels plans d'ajust estructural establerts en els memoràndums signats amb els prestadors internacionals, suposaren una vulneració flagrant dels tractats internacionals de drets socials ratificats per l'Estat hel·lènic.

15. En el cas de la OIT ens referim aquí als informes dels anys 2013 i 2014 que, després de l'examen de les memòries aportades pels països, la Comissió d'Experts en Aplicació de Convenis i Recomanacions (CEACR) va presentar a les 102è i 103è reunió de la Conferència Internacional del Treball sobre l'aplicació de les normes internacionals del treball per part dels Estats i a l'informe núm. 365 del Comitè de Llibertat Sindical (CLS) responen a les queixes contra Grècia presentades per organitzacions sindicals (Cas núm. 2820. Grècia). I en el cas del Comitè Europeu de Drets Socials ens referim a les conclusions XX-2 (2013) al 23º Informe grec d'aplicació de la CSE davant el Consell d'Europa, publicades al gener de 2014 i a les resolucions de les reclamacions col·lectives per vulneració de la Carta Social Europea contra Grècia, en concret, la denúncia Núm. 65/2011 contra la Llei 3899/2010, de 17 de desembre, sobre "Mesures financeres i fiscals per a l'execució del Programa", la denúncia Núm. 66/2011 contra la Llei 3863/2010, de 8 de juliol, sobre el "Nou Sistema de Seguretat Social i disposicions rellevants" i les denúncies Núm. 76/2012, 77/2012, 78/2012, 79/2012 i 80/2012 contra diverses lleis que modifiquen el règim de pensions públiques i privades. Per un estudi més detallat d'aquestes resolucions, veure: Noguera, 2016.

Queda clar, doncs, com la imposició de l'austeritat i dels mecanismes de governança econòmica europea suposaren una segona gran adaptació del Dret de la UE destinada a acoblar el mode de regulació a l'estratègia del Capital per sortir de la crisi financera de 2007-2008.

La COVID-19 i la tercera gran adaptació del Dret de la UE: les conclusions del Consell Europeu de 17-21 de juliol de 2020 i el Pla de reconstrucció postpandèmia

Després que mitjançant l'estratègia de l'austeritat, el Capital pogués mantenir els índexs de beneficis i, fins i tot, recuperar el creixement a partir de 2017-2018, l'adveniment de la pandèmia mundial del COVID-19, el 2019-2020, ha obert una nova crisi econòmica global.

La resposta de la UE a aquesta crisi suposa un canvi de direcció respecte al camí de l'austeritat seguit fins ara. Aquesta es manifesta en la suspensió temporal de l'austeritat a través del'activació de la clàusula d'escapament dels arts. 3.1.c) i 3.3.b) del TEGC que permet suspendre temporalment l'aplicació de les regles pressupostàries comunitàries que exigeixen el control del dèficit i el deute. I amb l'aprovació, mitjançant el document de conclusions del Consell Europeu del 17 a 21 de juliol de 2020, d'un paquet d'inversions addicionals per valor de 750.000 milions d'euros destinat a reforçar el pressupost de la UE [l'anomenat Marc Financer Plurianual (MFP)] 2021-2027.

Ara bé, intervenció estatal no significa, necessàriament, despesa pública social en garantia de drets socials i serveis públics. Tot i el seu afebliment en l'època neoliberal, els Estats no perden el seu paper com a complex condensador de la reproducció del Capital. Encara que els criteris d'inversió siguin desplaçats a òrgans internacionals, els Estats continuen conformant i garantint la dinàmica del Capital. La pèrdua de poder sobirà dels Estats no implica la pèrdua del seu paper com a estructura d'intervenció i organització jurídic-política del procés d'acumulació. Però això, la intervenció estatal no necessàriament ha de significar retorn a la garantia dels drets socials ni que aquesta es constitueixi com una estructura generadora d'igualtat, sinó tot el contrari, pot significar subordinació de l'Estat a la centralitat del Capital i la seva conformació com a estructura generadora de desigualtat.

En aquest últim sentit, una anàlisi al paquet d'ajudes econòmiques concedides per la UE als Estats per a la seva reconstrucció postpandèmia ens permet veure que, més que perseguir l'objectiu de garantia de drets als ciutadans, està destinat a portar a terme un conjunt de reformes estructurals i una transformació cultural que permetin adequar l'estructura estatal i social a les noves necessitats de reproducció del Capital en la nova era postCOVID-19.

En l'actualitat, els principals problemes amb els quals es troben els grans capitals són: a) Una situació de forta crisi econòmica, en el marc de la crisi econòmica mundial provocada pel coronavirus; i, b) L'existència d'una estructura estatal i social disfuncional a les noves necessitats de desenvolupament del capitalisme que el nou escenari ha creat.

Davant d'aquest escenari cal una nova gran transformació del mode de regulació, és a dir, de l'entramat institucional-normatiu-ideològic-subjectiu, per tal de fer-lo funcional al nou règim d'acumulació del Capital que es construeix ara al voltant d'una nova era digitalitzada que obre noves oportunitats de negoci. Una revisió dels dos instruments jurídics sobre els quals la UE estructura l'anomenat pla de reconstrucció postpandèmica: el pressupost de la UE anomenat Marc Financer Pluriennal 2021-2027 (MFP) i el pla de fons addicionals "Nova Generació UE" (NGUE), permet veure, clarament, que l'objectiu és aquest. Fixem-nos d'on surten els diners i quines són les principals partides del Pla NGUE destinades a programes individuals per als Estats, important per a entendre l'objectiu que s'amaga darrere del Pla.

El pla NGUE és un fons addicional de diners destinats a reforçar el pressupost de la UE (MFP) 2021-2027 davant l'adveniment de la pandèmia. En concret, es tracta d'un fons de 750.000 milions € que la UE sol·licita en forma de crèdit als mercats de capitals. A què destinarà la UE aquesta quantitat de diners?

L'esborrany presentat per la Comissió Europea, el febrer de 2020, per a iniciar la negociació entre els Estats membres establia que la suma del Pla (750 mil milions €) es distribuïa de la següent manera: Instrument per a la Recuperació i la Resiliència (560 mil milions €); ReactEU (50 mil milions €); Horitzó Europa (13,5 mil milions €); Inversions InvestEU (30,3 mil milions €); Instrument de suport a la Solvència (26 mil milions €); Desenvolupament rural (15 mil milions €); Fons de Transició Justa per al clima (30 mil milions €); RescEU (2 mil milions €); Programa de salut (7,7 mil milions €); i, NDICI (15,5 mil milions €).

No obstant això, el document final aprovat després de la negociació dels Estats estableix la seva distribució de la següent manera: Instrument per a la Recuperació i la Resiliència (672,5 mil milions €); ReactEU (47,5 mil milions €); Horitzó Europa (5 mil milions €); Inversions InvestEU (5,6 mil milions €); Desenvolupament rural (7,5 mil milions €); Fons de Transició Justa per al clima (10 mil milions €); i, RescEU (1,9 mil milions €).

Així doncs, la partida "Programa de salut" desapareix o l'Instrument de Solvència proposat per Brussel·les per a ajudar a empreses en problemes també s'elimina. Altres partides com la de InvesEU es mantenen. InvesUE és el nou nom de l'antic Pla d'Inversions per a Europa, conegut com a Pla Juncker, entre els objectius del qual hi ha eliminar els obstacles a la inversió mitjançant tres pilars, el tercer dels quals és: "millorar l'entorn de les empreses eliminant els obstacles (nacionals i europeus) a la inversió", llegeixi's més neoliberalisme i lliure mercat. Però, la partida del fons de reconstrucció que passa a incrementar la seva dotació de manera més clara és l'Instrument per a la Recuperació i la Resiliència. En què consisteix aquesta partida?

Es tracta de la partida dedicada a la transferència de diners cap als Estats, una part en forma de crèdits i una altra de subvencions, perquè duguin a terme inversions en els seus territoris que tinguin com a prioritat, assenyala el NGUE: la transició ecològica d'acord amb els criteris del Pacte Verd Europeu i la transició digital d'acord amb l'anomenada Estratègia Digital Europea.

El Pacte Verd Europeu, segons ho defineix la mateixa Comissió Europea, és “una nova estratègia de creixement per a la UE tendent a transformar-la en una societat climàticament neutra, equitativa i pròspera, amb una economia moderna, eficient en l’ús dels recursos i competitiva”. Alhora, l’Estratègia Digital Europea fixa com a objectius: “Invertir en competències digitals per a tots els europeus; accelerar el desplegament de banda ampla ultra ràpida per a les llars, escoles i hospitals de la UE; possibilitar que accedeixi al finançament i s’expandeixi una comunitat dinàmica d’empreses emergents i pimes innovadores i de ràpid creixement; proposar una Llei de serveis digitals que reforci la responsabilitat de les plataformes i aclareixi les normes aplicables als serveis online; garantir que en l’economia digital les normes de la UE s’adeqüin al seu propòsit; garantir que a Europa totes les empreses competeixin en condicions justes; millorar l’accés a dades d’alta qualitat al mateix temps que es garanteix la protecció de les dades personals i sensibles; etc.”. És simptomàtic veure que el 2016, a Espanya, la patronal CEOE va aprovar el document *Pla Digital 2020. La digitalització de la societat espanyola*¹⁶, fixant la digitalització com a necessitat estratègica fonamental per a dur a terme “una transformació cultural” que “generi nous models de negoci”.

Veient això no sembla haver-hi molt de dubte que l’objectiu del Pla de reconstrucció NGUE no és, com deia, reapoderar als Estats com a marc garantista de drets als ciutadans, sinó utilitzar-los per a dur a terme una transformació cultural i reformes estructurals que permetin adequar l’estructura social i estatal a les necessitats de reproducció del Capital en el nou capitalisme virtual de les dècades vinents del segle XXI.

Però, a més a més, el Pla NGUE implica una volta de rosca més en el desmuntatge de la sobirania parlamentària estatal. L’acord elimina qualsevol ressort de pluralisme polític i sobirania parlamentària que pogués quedar a l’interior dels Estats. Per a poder rebre les transferències de l’Instrument per a la Recuperació i la Resiliència, els Estats han d’elaborar plans nacionals en els quals s’exposin els programes i inversions que realitzaran per al període 2021-2023. En el termini de dos mesos de la presentació, la Comissió Europea avaluarà i aprovarà els plans, previ dictamen del Consell Econòmic i Financer. “El desemborsament de les subvencions es realitzarà només si es compleixen les metes i objectius acordats establerts en els plans de recuperació i resiliència”. A més “en el cas excepcional que un o més Estats membres consideren que existeixen serioses desviacions del compliment satisfactori de les metes i objectius pertinents, poden sol·licitar que el President del Consell Europeu remeti l’assumpte al pròxim Consell Europeu”, suspenent-se la transferència econòmica (punts A.18 i A.19 NGUE).

Amb això s’acaba d’eliminar el sistema de representació propi de l’Estat democràtic parlamentari, la representació-delegació, on, a través d’unes elec-

16. Disponible a https://contenidos.ceoe.es/CEOE/var/pool/pdf/publications_docs-file-496-plan-digital-2025-la-digitalizacion-de-la-sociedad-espanolav2.pdf (consultat el 10/09/2020).

cions, la majoria parlamentària corresponent determinava les polítiques públiques d'acord amb l'orientació ideològica majoritària en la població. Això es substitueix per un model de representació-figuració que es personifica en òrgans tecnocràtics neoliberalers internacionals no electes, essent ells els que decideixen com han de ser les polítiques públiques d'inversió dels Estats.

I, finalment, es tracta d'un pla que incrementa, encara més, el deute dels Estats. Després de la negociació entre Estats, la partida de l'Instrument per a la Recuperació i la Resiliència dedicada a subvencions als Estats es va reduir fins a 312.500 milions € i la de crèdits va augmentar fins a 360.000 milions €. L'elevada partida reservada a crèdits, superior a la d'inversions, incrementa l'actual bola de deute dels Estats. Més crèdits significa més deute i més deute significa menys autonomia.

Però és que, a més, cal tenir en compte que els instruments del MFP i el NGUE no són l'única resposta econòmica de la UE per a fer front a la situació postpandèmica, ni tan sols la més important. En paral·lel a aquests dos instruments assenyalats, la mesura més important, en termes macroeconòmics, que s'ha anunciat des d'Europa és el programa de compra de títols de deute públic del BCE, això és concessió de crèdits als Estats, per valor de 955.000 milions €. Mesura a la qual el Tribunal Constitucional alemany ha mostrat el seu rebuig per ser contrària a Dret i que aprofundeix en un model que consistiria a apuntalar la recuperació inundant el mercat de deute amb milers de milions d'euros.

En resum, l'anàlisi del pla de reconstrucció postpandèmica aprovat per la UE ens posa al davant d'una tercera gran adaptació del Dret de la UE funcional a la nova fase de capitalisme en que el règim d'acumulació es construirà sobre la tríada financerització-digitalització-desposseïció.

La tríada financerització-digitalització-desposseïció i les noves formes d'explotació

El nou acoblament entre el règim d'acumulació basat en la financerització-digitalització-desposseïció i el nou mode de regulació sorgit de la tercera gran transformació del dret de la UE, obre una nova era de capitalisme de la societat digital amb formes d'explotació més avançades que les viscudes durant el segle XX i primeres dècades del XXI.

En les societats de l'últim segle amb centralitat principal del salari com a condició i fi dels processos de valorització, l'explotació i generació de plusvàlua es duia a terme a través del procés de subsumpció real del treball al capital. La forma d'explotació era la subsumpció. En la nova fase del capitalisme en la que estem entrant basada en la financerització-digitalització-desposseïció s'obren noves modalitats d'explotació que no poden entendre's dintre de la modalitat de la subsumpció i que anomenem com a "expropiació de vida". En circumscriure el principi d'explotació dins dels confins del treball subordinat i del nexse treball-salari, el paradigma de la subsumpció és avui insuficient per a explicar l'espectre complex de pràctiques d'explotació i d'apropiació capi-

talista de valor que es donen en les nostres societats (Cooper i Waldby, 2015; Sunder, 2006). Quines són les diferències entre aquestes dues formes d'explo-tació: subsumpció real i expropiació de temps de vida? Les diferències estan en: el temps, la forma del treballador, el mitjà de subsistència del treballador i l'organització del procés productiu.

FORMES D'EXPLOTACIÓ	SUBSUMPCIÓ REAL	EXPROPIACIÓ TEMPS DE VIDA
Temps	Temps de treball	Temps de vida
Forma del treballador	Capital fix	Capital humà
Mitjà de subsistència	Salari	Ingrés
Organització del procés productiu	Homogeneització planificada	Heterogeneitat no planificable

La primera diferència la trobem en el temps d'explo-tació. Mentre en la sub-sumpció real hi ha una clara diferència entre temps de treball i temps de vida, aquesta no existeix en l'expropiació de temps de vida. Si preguntem a un treballador assalariat de l'àmbit públic o privat, com és el vostre salari? Uns contestaran sis euros i altres quinze euros l'hora. Malgrat les seves diferents respostes, tots ells estan d'acord en un aspecte, el salari és el pagament en diners del preu del treball reportat durant un cert temps concret del dia. El treballador ven la seva corporalitat durant un horari determinat fixat per endavant. A l'interior d'aquest model es fa del temps del rellotge o del cronòmetre, el mitjà per excel·lència per a quantificar el valor econòmic emanat del treball (Vercellone, 2009: 38). Es dona, en conseqüència, una clara diferenciació entre temps de treball i temps de vida.

Molt diferent és la realitat laboral d'un conductor d'Uber o dels *riders* de Glovo, Deliveroo, Just Eat, etc. que recorren els carrers de les ciutats en la seva bici, moto, cotxe i, fins i tot, a peu, repartint en la brevetat més gran possible, qualsevol mena de comanda que se'ls faci. Encara que, formalment, no tenen horaris i poden activar-se i acceptar serveis durant l'estona que vulguin, en la pràctica, aquestes empreses funcionen per un sistema de rànquing, segons el qual, com més temps portin en la companyia, més dies treballin i menys comandes rebutgin, especialment en les hores d'alta demanda de divendres a diumenge nit, major puntuació obtenen. Depenent de la posició que ocupin en el rànquing poden treballar més o menys hores, amb majors o menors incentius. En conseqüència, per a poder obtenir un salari digne s'està obligat a estar disponible a qualsevol hora i dia de la setmana. L'empresari passa a tenir una disponibilitat absoluta sobre el temps de vida del treballador, beneficiant-se d'aquesta subordinació total sense reconèixer i sense pagar el temps d'espera en què el treballador està disponible però és temps no integrat i no mesurable en el contracte amb l'empresa perquè no està realitzant un servei. Un temps en el qual no es fa res però s'ha d'estar disponible i llest per a recollir la comanda

com més aviat millor, ja que el temps compta i repercuteix després en la seva valoració, amb el que l'empresa calcula una nota que permet al repartidor accedir a més o menys franges horàries. Desapareix, d'aquesta manera, la diferència entre temps de treball i temps de vida.

La segona diferència està en la forma del treballador. En la subsumpció real el treballador assalariat adopta la forma de capital fix. És un bé que l'empresa té com a part del seu procés de producció. Per contra, en l'expropiació de temps de vida el treballador adopta la forma de capital humà. Això té conseqüències importants en canviar la lògica de l'explotació.

El concepte de capital humà va ser adoptat i desenvolupat per teòrics neoliberals (Theodore Schultz, Gary Becker i Jacob Mincer) durant la dècada dels seixanta i setanta del segle XX. A diferència del treballador capital fix, el qual es percep a si mateix com una peça a l'interior del procés de producció de l'empresa, el treballador capital humà esdevé subjectivament en empresari de si mateix que ha de competir de manera empresarial per a aconseguir la seva renda de supervivència monetària (Terranova, 2009: 249). Es tracta, com diria Foucault (2009), de la violenta imposició de la forma-empresa com a matriu de subjectivitat contemporània i de la desaparició de l'Estat com a suposat tercer actor en el conflicte entre capital i treball. La nova subjectivitat opera, ara, com un dispositiu biopolític dedicat a canalitzar trajectes de vida funcionals a la valorització capitalista sota noves formes d'explotació com, per exemple, la que Andrew Ross (2018: 199-216) anomena com el "treballar gratis". La subjectivitat d'empresari de si mateix, permet que una persona accepti "treballar per res" amb la convicció d'estar operant una inversió estratègica sobre si mateix com a empresa, d'estar obtenint competències i formació capaces de garantir, en un futur no especificat, una promesa d'ocupació i un retorn econòmic a les mateixes prestacions de treball. Així com d'estar aconseguint un espai de visibilitat per a no quedar exclòs dels *networks* que compten (Leonardi, 2018: 128) i de la *employability* o possibilitat de ser ocupat (Chertkovskaya, Watt, Tramer i Spoelstra, 2013).

La tercera diferència entre subsumpció real i expropiació de temps de vida està en el diferent mitjà de subsistència que opera en cadascuna d'aquestes dues formes d'explotació: el salari i l'ingrés.

En la subsumpció real, el mitjà de subsistència del treballador és el salari. Podem definir salari com els diners que l'empresari paga al treballador per a cobrir el valor del seu treball, que és inferior al valor real produït pel treballador. Aquest més-valor produït pel treballador però no pagat és el plus-valor, el nucli de l'explotació en aquest model. La institució del salari porta, necessàriament, implícita una mediació entre comprador (individual) i venedor (col·lectiu) de força de treball per a augmentar el salari i disminuir el plus-valor o al revés i, per tant, és una institució del conflicte entre contraparts que pot ser renegociada contínuament, a favor d'una part o l'altra, a través d'introduir conflictivitat, noves mesures i/o acord en la mediació.

En l'expropiació de temps de vida, el mitjà de subsistència del treballador és l'ingrés. Definim aquí l'ingrés com el producte o rendiment d'un capital. La

transformació, en aquest model, del treballador com a capital fix a treballador com a capital humà o individu-empresa en si mateix, implica una individualització o autonomització formal del treball. Desapareix el moment de la mediació, l'ingrés és fruit de la capacitat individual de generar diners, amb el que l'increment de l'ingrés, a diferència de l'increment del salari, no depèn d'una renegociació en el si de la mediació capital-treball, sinó, simplement, de treballar més per a generar més beneficis.

I, finalment, la quarta diferència radica en la diferent organització del procés productiu en el qual es duu a terme l'explotació. La subsumpció real del treball al capital organitza l'explotació mitjançant la producció d'un subjecte dòcil, obedient, disciplinat, homogeneïtzat i emmotllable a la normativitat organitzativa del procés productiu. Per contra, l'expropiació de temps de vida organitza l'explotació mitjançant l'absorció en la cadena de valor de subjectes amb comportaments heterogenis i no normativitzats, orientats a la lliure competència entre ells i a la inversió en qualitats d'autonomia professional diferenciades (competències lingüístiques, capacitats relacionals, etc.). L'explotació funciona aquí mitjançant una doble imposició: sigues el que vulguis, porta a la pràctica la teva "suposada" autonomia, sota la condició que el resultat de la teva acció sigui funcional a la valorització capitalista (Chicchi, Leonardi i Lucarelli, 2018: 62).

En resum, no hi ha dubte que la gran transformació cultural que la tercera gran adaptació del Dret de la UE suposarà, implica un pas més en el desballestament neoliberal a la UE i un augment important en la precarització de les nostres vides.

Bibliografia

- Aglietta, M. (1976), *Regulación y crisis del capitalismo, Siglo XXI*, Madrid.
- Baeza, R. (2014), *La nueva gobernanza económica de la UE: una perspectiva crítica*, Fundación 1º de Mayo, Informe Núm. 83.
- Berardi, F. (2005), "Del intelectual orgánico a la formación del cognitariado", *Archipiélago. Cuadernos de crítica de la cultura*, Núm. 66.
- Boyer, R. (1992), *La teoría de la regulación. Un análisis crítico*, Edicions Alfons el Magnànim, València.
- Crespo, C. et al. (2012), "El sixpack de la reforma del gobierno económico en la UE", *Boletín Económico de ICE*, Núm. 3022.
- Chertkovskaya, E., Watt, P., Tramer, S. y Spoelstra, S. (2013), "Giving notice to Employability", *Ephemeris*, núm. 13.

Chicchi F., Leonardi, E. y Lucarelli, S. (2018), Más allá del salario. Lógicas de la explotación, Enclave, Madrid.

Cooper, M. y C. Waldby (2015), Corpi e nueva mano do pera, Deriveapprodi, Roma.

Durán, R. (1996), Contra la Europa del capital y la globalización económica, Ediciones Talassa, Madrid.

Etxezarreta, M. (2002), “Una panorámica crítica de la Unión Europea. Un texto de divulgación”, Nómadas, Revista crítica de ciencias sociales y jurídicas, Núm. 6.

Fumagalli, A. (2010), Bioeconomía y capitalismo cognitivo. Hacia un nuevo paradigma de acumulación, Traficante de sueños, Madrid.

Hardt, M. i Negri, T. (2004), Multitud. Guerra y democracia en la era del imperio, Debate, Barcelona.

Lipietz, A. (1986), “Behind the crisis: the exhaustion of a regime of accumulation. A regulation school perspective on some French empirical works”, Review of Radical Political Economics, vol. 18 núm. 1 i 2.

Leonardi, E. (2018), “Individuación, capital humano y trabajo gratuito. Gibert Simondon en la Expo de Milán”, en F. Chicchi, G. Roggero, Lavoro e produzione del valore nell’economia della conoscenza, Franco Angelo, Milán.

Lucía, L. et.al. (2013), ¿Qué hacemos con los bancos?, Akal, Madrid.

Moulier-Boutang, Y. (2007), Le Capitalism cognitif. La nouvelle grande transformation, Editions Amsterdam, Paris.

Noguera, A. (2015), “El Derecho económico contra el Derecho Constitucional: los mecanismos de gobernanza económica europea”, Revista Brasileira de Direito Constitucional, Núm. 23.

_____ (2016), “El control de los organismos internacionales de derechos humanos sobre las medidas de austeridad anticrisis en Grecia: los pronunciamientos de la OIT y del CEDS durante el periodo 2010-2014”, Información Laboral, No. 4.

Piqueras, A. (2009), “Acumulación, regulación, ondas y estrategias en las luchas del trabajo”, Polis. Revista de la Universidad Bolivariana, Núm. 24.

_____ (2014), La opción reformista. Entre el despotismo y la revolución. Una explicación del capitalismo histórico a través de la lucha de clases, Anthropos, Barcelona.

Ross, A. (2018), “Trabajar gratis: el último de los sectores productivos de alto crecimiento”, en F. Chicchi, G. Roggero, Lavoro e produzione del valore nell’economia della conoscenza, Franco Angelo, Milán.

Sunder, K. (2006), Biocapital: the Constitution of Postgenomic Life, Duke University Press, Durham NC.

Terranova, T. (2009), “Anotherlife. Thenature of politiceconomy in Foucault’sgenealogy of biopolitics”, Theory, Culture&Society, núm. 26(6).

Valdivieso, R. (2001), “La reforma del sector público. Las privatizaciones: el estado de la cuestión y su aplicación al caso español”, en B. Olías (coord.), La nueva gestión pública, Prentice Hall, Madrid.

Vercellone, C. (2009), "Lavoro, distribuzione del reddito e valore nel capitalismo cognitivo. Una prospettiva storica e teorica", en F. Chicchi, G. Roggero, Lavoro e produzione del valore nell'economia della conoscenza, Franco Angelo, Milán.

Zavaleta, R. (2013), "Cuatro conceptos de democracia (1981)", en Obra Completa, T. II: Ensayos 1975-1984, Plural editores, La Paz.